

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity

e-ISSN: 2587-1854, OMUİFD Aralık 2024, 57: 121-144

Niyâzî-İ Mısırî'nin Tefsîr-İ Tekâsür Sûresi Adlı Risalesi: Bir İnceleme ve Analiz

Niyâzî Mısırî's Treatise Called Tafsîr-i Takâsur Sûrah:
A Review and Analysis

Dr. Öğr. Üyesi Eyüp İNCE ¹

¹Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Bilecik
- eyup.ince@bilecik.edu.tr • ORCID > 0000-0001-6194-2980

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 31 Ağustos/August 2024

Kabul Tarihi/Accepted: 16 Kasım/November 2024

Yıl/Year: 2024 | Sayı – Issue: 57 | Sayfa/Pages: 121-144

Atıf/Cite as: Ince, E. "Niyâzî-İ Mısırî'nin Tefsîr-i Tekâsür Sûresi Adlı Risalesi: Bir İnceleme ve Analiz"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 57, Aralık 2024: 121-144.

NİYÂZÎ-İ MİSRÎ'NİN TEFSİR-İ TEKÂSÜR SÜRESİ ADLI RİSALESİ: BİR İNCELEME VE ANALİZ

ÖZ

Halvetiyye-Mısrıyye kolunun kurucusu olan Niyâzî-i Mısrî'nin (öl.1105/1694) Tekâsür sûresi üzerine kaleme aldığı *Tefsîr-i Tekâsür Sûresi* adlı risalesi hem tasavvuf hem de işârî tefsir literatüründe önemli bir yere sahiptir. Fakat söz konusu eser üzerine yapılmış herhangi bir çalışmanın olmaması oldukça dikkat çekicidir. Bu çalışma, Tekâsür sûresinin derinlemesine anlamını inceleyerek, Niyâzî-i Mısrî'nin sûreye getirdiği özgün yorumlar ve katkılar üzerine odaklanmaktadır. Çalışma neticesinde, bazı yerlerde Arapça ibareler bulunsa da eserin genel olarak Osmanlı Türkçesiyle yazıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu risalenin, genelde İslamî özelde tasavvufî düşünce tarihinde özellikle insanın manevî gelişimi ve dünya ile ilişkisi üzerine derinlemesine analizler sunduğu için önemli bir yere sahip olduğu kanaatine varılmıştır. Bunların yanı sıra söz konusu risale, insanın ruhsal durumunu ve varoluşsal sorunlarını ele alması sebebiyle teoloji alanında; başta “tekâsür” olmak üzere bazı kavramların dinî ve sosyal boyutlarını incelemesi dolayısıyla da dilbilim açısından kayda değer bir eser olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Tefsir, Mutasavvıf, Niyâzî-i Mısrî, Tefsîr-i Tekâsür Sûresi.

NİYÂZÎ MİSRÎ'S TREATISE CALLED TAFSİR-I TAKÂSUR SÛRAH: A REVIEW AND ANALYSIS

ABSTRACT

Niyâzî Mısrî (d.1105/1694), a prominent figure in the Khalwatiyya-Mısrıyya branch, holds a significant place in both Sufî and exegetical literature. Remarkably, there has been no comprehensive study of his important work. This study focuses on Niyâzî al-Mısrî's unique interpretations and contributions to the Sûrah by delving into its meaning. It is commonly assumed that Niyâzî Mısrî's treatise titled Tafsîr-i Tekâsur Sûrah was written in Arabic; however, the research and analysis conclude that it was originally composed in Ottoman Turkish. In addition, it has been established that this treatise plays a vital role in the history of Islamic thought in general and Sufi thought in particular. Furthermore, the treatise in question stands out as a noteworthy work in the field of theology because it deals with the spiritual condition and existential problems of human beings, and in terms of linguistics as it analyzes the religious and social dimensions of certain concepts, especially “takâsur”.

Keywords: Sufism, Tafsîr, Süfî, Niyâzî Mısırî, Tafsîr-i Takâsur Sûrah

GİRİŞ

Niyâzî-i Mısırî, 17. yüzyılda yaşamış önemli mutasavvıflardan biridir ve Halvetiyye tarikatının kendi adıyla anılan Mısriyye kolunun kurucusudur. 1027/1618 yılında Malatya’da doğmuş olan Niyâzî-i Mısırî, ilim öğrenmek amacıyla Mısır’a gitmiş ve bu sebeple “Mısırî” mahlasıyla tanınmıştır. Anadolu’ya döndükten sonra Elmalılı Halvetî şeyhi Ümmî Sinan’a (öl. 1067/1657) intisap etmiş ve seyr-ü sülû-kunu tamamladıktan sonra çeşitli bölgelerde irşad faaliyetlerinde bulunmak üzere görevlendirilmiştir. Ancak, çeşitli nedenlerle Limni adasına sürgüne gönderilmiş ve 1694 yılında orada vefat etmiştir. Niyâzî-i Mısırî’nin başlıca eserleri arasında *Dîvân-ı İlahiyat*, *Mevâidü’l-İrfan*, *Mecâlis*, *Devratü’l-Arşıyye* ve *Kaside-i Bür’e* yer almaktadır. Fakat bunların yanı sıra çalışmamızın konusunu teşkil eden *Tefsîr-i Tekâsür Sûresi* gibi çeşitli risaleleri ve bazı Arapça, Türkçe eserleri bulunmaktadır. Tasavvufî görüşleri bakımından İbnü’l-Arabî’nin (öl. 638/1240) düşüncelerinden etkilenmiş olup, özellikle onun “vahdet-i vücûd” anlayışını benimsemiştir.^[1]

Niyâzî-i Mısırî’nin eserleri ve düşünceleri, tasavvufî literatürde önemli bir yere sahiptir ve Osmanlı dönemi tasavvuf düşüncesinin gelişiminde belirgin bir etki yaratmıştır. Bu bağlamda, Niyâzî-i Mısırî’nin eserlerinin ve tasavvufî görüşlerinin incelenmesi, dönemin tasavvuf anlayışını ve Halvetiyye tarikatının Anadolu’daki etkisini anlamak açısından da büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmamızın konusunu oluşturan *Tefsîr-i Tekâsür Sûresi* adlı risale, 17. yüzyılın önde gelen mutasavvıf şairlerinden biri olan Niyâzî-i Mısırî tarafından kaleme alınmış bir işârî tefsir çalışmasıdır. Söz konusu risalede, Kur’ân-ı Kerim’in 102. sûresi olan Tekâsür sûresi üzerinde işârî yorum yapılmaktadır. Tekâsür sûresi, insanın dünya malı ve çoğalma arzusu ile meşgul olmasının sonucunda gafflete düşmesini ve ahiret gününün önemini vurgulamaktadır. Niyâzî-i Mısırî’nin bu risalesi, Tekâsür sûresinin anlamını farklı açılardan derinlemesine incelemek ve kavramak isteyen araştırmacılar ve okurlar için önemli bir kaynak niteliğindedir. Risale, sûrenin temalarını ve mesajlarını tasavvufî bir bakış açısıyla ele alarak,

[1] Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Aşkar, *Mehmed Niyâzî-i Mısırî el-Malati, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998); 12-420; Mustafa Aşkar, *Mehmed Niyâzî-i Mısırî el-Malati Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf anlayışı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996), 41-277; Mustafa Aşkar, “Niyâz-i Mısırî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/397), 166-169; Ekrem Demireli, “Niyâzî-i Mısırî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007) 33/169; Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısırî Dîvânı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2019), 19-108; Alin Çançelik, Ali – İbrahim Kaya, “Niyâzî-i Mısırî Divânı’nda “Fî Evâilî’s-Sülûk” Kayıtlı Gazelerde Âşığın Hâlleri”. *BAİD 14* (Aralık 2021), 103-128.

okuyuculara ahiret bilinci ve dünya malına karşı dikkatli olma konusunda derinlemesine düşünme fırsatı sunmaktadır. Bu bağlamda, Niyâzî-i Mısırî'nin *Tefsîr-i Tekâsür Sûresi* adlı eseri hem klasik tefsir geleneğine hem de tasavvufi yorumlara önemli katkılar sağlayan bir çalışma olarak değerlendirilebilir

Niyâzî-i Mısırî'nin *Tefsîr-i Tekâsür Sûresi* adlı risalesinin bilinen tek nüshası Atıf Efendi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.^[2] Risale, müstakil bir eser özelliği taşımamaktadır ve yalnızca dört varaktan ibarettir. Eser, besmele ile başlayarak Tekâsür sûresinin yazılmasıyla devam etmektedir. Daha sonra hadisler ve çeşitli örnekler verilerek sûrenin tefsiri yapılır. Tefsir yapılırken geleneksel yorum yöntemlerinin yanı sıra çeşitli cifr hesaplamalarına da yer verilir. Ayrıca, risalede Hz. Peygamberin “*Güneş, battığı yerden doğmadıkça kıyamet kopmaz. Batıdan doğunca, insanlar görür ve hepsi de iman eder. Ancak, daha önce inanmamış veya imanun şevkiyle hayır kazanamamış olan hiç kimseye bu iman fayda sağlamaz.*”^[3] hadisi hakkında dört farklı yorum bulunur.

Mevcut bilgilere göre, bu risale üzerine yapılmış herhangi bir akademik çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durum, eserin daha fazla araştırılmasına ve incelenmesine ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Eserin cifr hesaplamaları ve hadis yorumları, söz konusu alandaki araştırmacılar için değerli bilgiler içermektedir. Dolayısıyla ileride yapılacak çalışmalarda risalenin detaylı bir şekilde incelenmesi, Niyâzî-i Mısırî'nin düşünce dünyasını daha iyi anlamak açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı Niyâzî-i Mısırî'nin *Tefsîr-i Tekâsür Sûresi* adlı risalesinin analizi ve değerlendirilmesidir. Niyâzî-i Mısırî eserinde Tekâsür sûresini ele alırken, sûrenin içerdiği konulara sistematik bir yaklaşım sergilemektense, daha çok sûrenin genel anlamı ve manevî mesajları üzerine yoğunlaşmıştır. Bu sebeple, eserde doğrudan sûrenin ayet bazında ayrıntılı bir izahı yapılmamış; bunun yerine, sûrenin ana teması etrafında şekillenen genel yorumlara yer verilmiştir. Bununla birlikte Niyâzî-i Mısırî, Tekâsür sûresinin dolaylı anlamlarına da değinerek, sûre ile ilişkili diğer manevî, ahlâkî ve itikadî meselelere ışık tutan konulara yer vermiştir. Bu yaklaşım, sûrenin anlaşılmasına geniş bir perspektif kazandırırken, doğrudan tefsir yerine daha yorumlayıcı ve tasavvufî bir bakış açısı sunmaktadır. Ayrıca Niyâzî-i Mısırî, ikinci sayfadan itibaren ele aldığı konuları delillendirmek amacıyla hadisler zikrederek bu hadislerin manasını belirtmiştir. Son olarak ise

[2] Niyâzî-i Mısırî, *Tefsîr-i Tekâsür Sûresi* (İstanbul: Atıf Efendi Kütüphanesi, 1400), 23a-26b.

[3] Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-şâhih* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1992), “Rikak”, 40 (No. 61141), “İstiska” 26 (No. 989); Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nisaburi Müslim b. el-Haccac, *el-Câmiu's-şâhih*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki (Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1955), “İman”, 1 (No. 248).

risaleyi, gelecekteki olayları tahmin etmek ve analiz etmek anlamına gelen cifr ilmiyle bitirmiştir.

1. NİYÂZÎ-İ MISRÎ'NİN TEFSİR-İ TEKÂSÜR SÛRESİ ADLI RİSALESİ: ANALİZ VE DEĞERLENDİRME

Niyâzî-i Mısrî'nin *Tefsîr-i Tekâsür Sûresi* adlı risalesi, Osmanlı dönemindeki işârî tefsir geleneğinin tipik bir örneğidir. Risalede Tekâsür sûresinin içerdiği manalar tasavvufî bakış açısıyla ele alınmış, sûrenin ahiret ve dünya hayatına dair mesajları detaylandırılmıştır. Niyâzî-i Mısrî, sûrenin maddi dünya ile insanın ilişkisini eleştirerek, kişinin dünya malına aşırı düşkünlüğünün manevî gelişim önündeki engellerden biri olduğunu vurgular. Bu analiz, sûrenin içsel manalarının açığa çıkarılmasına odaklanırken, aynı zamanda ahiret bilincini canlı tutmanın gerekliliği üzerinde durmaktadır. Aynı zamanda risale, söz konusu sûrenin yorumlanmasında örnek bir irfanî yaklaşım sergilemektedir. Niyâzî-i Mısrî, eserinde konu bütünlüğünden bağımsız olarak Tekâsür sûresindeki belli başlı konuları farklı perspektiflerle yorumlamaktadır. Şimdi bu konuların analiz ve değerlendirmesi yapılmaya çalışılacaktır.

1.1. Niyâzî-i Mısrî'nin Tasavvufî Perspektifinden Bilgi ve Deneyim İlişkisi: İlme'l- Yakîn ve Ayne'l-Yakîn

Yakîn kelimesi, Arapça kökenli bir kavram olup, “kesin bilgi”, “şüphenin giderilmesi” ve “şüphenin yok olması” gibi anlamlara gelmektedir. Bu kavram, hem mastar (fiilden türetilmiş isim) hem de sıfat-ı müşebbehe (sürekli ve kalıcı bir durumu ifade eden sıfat) olarak kullanılabilir. Yakîn kelimesinin türediği “yakîne” fiili, kesin bilgiye ulaşmak anlamını taşır. el-Mûkîn kelimesi ise “yakîne” fiilinin ismi fail formu olup, “kesin ve şüphesiz olarak bilen kimse” anlamına gelir. Aynı zamanda, “yakîn yani kesin bilgi elde etmek isteyen” anlamını da taşır. Bu kelime, bir kişinin kesin bilgiye sahip olma veya bu bilgiye ulaşma çabasını ifade eder.^[4] Dolayısıyla “el-Mûkîn” hem sahip olunan kesin bilgiyi hem de bu bilgiye ulaşma arzusunu ve çabasını kapsar.

Kur’ân-ı Kerîm’e bilginin değeri açısından bakıldığında, “bilgide kesinlik” kavramının öne çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda ilme'l-yakîn (kesin zihinsel bilgi), ayne'l-yakîn (kesin, gözlemlenebilir bilgi) ve hakka'l-yakîn (kesin tecrü-

[4] İsmâil b. Hammad Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-Arabîyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990); 6/2219; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, thk. Muhammed Ali Kebir vd. (Kahire: Dâru'l-Maârif, t.y), 6/4964; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr Kurtubî, *Câmi-u li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah İbn Abdulmuhsin (Beyrut: Müessesetü'l-Risâle, 2006), 19/105; Ebû Abdullah Fahreddin er-Râzi, *Mefâtihu'l-gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)* (Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1981), 27/242; Kâdî Nâsîrüddin Ebû Saîd Abdullah b. Ömer Beydâvî, çev. Şadi Eren. *Envârü'l-tenzil ve esrârü'te'vil* (İstanbul: Selsebil Yayınları, 2011),4/748.

be, bilginin yaşanarak elde edilmesi) terimleriyle ifade edilen âyetler dikkat çekmektedir.[5] Bu durum, bilginin farklı boyutlarının Kur'an'da nasıl ele alındığını göstermektedir. Aynı şekilde mutasavvıflar, bilgi derecelerini ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn olmak üzere üç aşamada tanımlarlar. İlme'l-yakîn, aklî ve naklî ilimlerde delilleriyle birlikte bilgi sahibi olan âlimlerin eriştiği bir bilgi seviyesidir. Bu düzeyde bilgi, rasyonel ve nakledilmiş delillerle desteklenmiş ve kesinlik kazanmıştır. Ayne'l-yakîn ise bilgi derecelerinin daha ileri bir aşamasını temsil eder. Bu seviyede, bilgi doğrudan tecrübe ve gözlem yoluyla kazanılır. Ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn mükâşefe (içsel keşif) ve müşâhede (manevî gözlem) süreçlerinden geçen peygamberler ve velilerin ulaştığı bir mertebedir. Özellikle hakka'l-yakîn doğrudan ve kişisel bir deneyimle elde edilen bilgiyi ifade eder. Örneğin, İslâm tasavvufunun önemli isimlerinden Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî (öl. 465/1072), ilme'l-yakîn derecesinde olanları “erbâb-ı ukûl” (akıl sahipleri) olarak tanımlar. Bu kişiler, akıl ve nakil ile elde edilen bilgiyi tam anlamıyla kavrayan kimselerdir. Ayne'l-yakîn derecesinde olanlar ise Kuşeyrî'ye göre “ashâb-ı ulûm” (ilim sahipleri) olarak adlandırılır. Bu grup, bilgiye doğrudan tecrübe ve manevî gözlemler yoluyla ulaşan kişilerdir. Son olarak Kuşeyrî hakka'l-yakîn mertebesine yükselenlere “ashâb-ı maârif” adını verir.[6] Nitekim Niyâzî-i Mısırî bu bağlamda Ebû Yûsuf (öl. 182/798)'un ilme'l-yakîn (kesin bilgi) seviyesinde olduğunu fakat Ebû Hanîfe (öl. 150/767)'nin ayne-l yakîn yani görerek doğrulama aşamasında olduğunu bildirmiştir. Dolayısıyla Niyâzî-i Mısırî'ye göre Ebû Hanîfe Allah'ın nimetlerine cevap vermede yetersiz kalacağını düşündüğünden dolayı feragat etmeyi tercih etmiştir.[7] Sonuç olarak, Niyâzî-i Mısırî burada kesin bilgiye ulaşmanın sorumluluklarını ve bu bilginin Allah'ın nimetlerine nasıl cevap verileceği konusunda bir sorgulamaya yol açacağını ifade etmektedir.

Niyâzî-i Mısırî risalesinde ilk olarak Tekâsür sûresinin beşinci ve yedinci âyetlerinde geçen ilme'l-yakîn ve ayne-l-yakîn kavramlarını izah etmektedir. Ona göre ilme'l-yakîn (kesin bilgi) ve ayne-l yakîn (görünen kesinlik) kavramları, kişinin bilgi seviyesini temsil etmektedir. Ayne-l yakîn, doğrudan gözle görülen veya deneyimlenen kesinlik anlamına gelirken, ilme'l-yakîn, öğrenilen bilgi ve inançlarla elde edilen kesinlik düzeyini ifade etmektedir. Zira Niyâzî-i Mısırî, kişinin bilgi seviyesi ilme'l-yakîn aşamasında olduğunda, ayne-l yakîn düzeyindeki gerçekleri kabul etmekte güçlük çekebileceğini öne sürmektedir. Nitekim onun nazarında salt ilim, bireyin önceki inançlarını sorgulamak ve değiştirmek zorunda kalabileceği bir araçtır.[8]

[5] et-Tekâsür 102/5, 7; el-Hâkka 69/51.

[6] Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *Risâle-i kuşeyrîyye*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1991), 219-220; Yusuf Şevki Yılmaz, “İlme'l-Yakîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/138.

[7] Niyâzî-i Mısırî, *Tefsîr-i Tekâsür*, 23a.

[8] Niyâzî-i Mısırî, *Tefsîr-i Tekâsür*, 23a.

Niyâzî-i Mısırî'ye göre altıncı ayette zikredilen cehennem metaforu, bir bilginin kesin hale geldiğinde kişinin bu bilgiyi görerek doğrulaması anlamında kullanılmıştır. Böyle bir durumda bilgi artık gözle görülür ve bu kesin bilgi kişinin inancını ve davranışlarını doğrudan etkilemeye başlar. Ayrıca Niyâzî-i Mısırî'ye göre kişinin bilgisi ilme'l-yakîn'den ayne-l yakîn'e ulaştığında Allah'ın verdiği nimetlerin sorgusuna cevap vermesi gerekmektedir. Zira sûrenin genel muhtevasında Allah'ın verdiği nimetler ve bu nimetlere karşı kişinin ne yaptığı anlatılmaktadır.^[9]

1.2. “Hak'tan Gelen Hakk'a Engel Olmaz” İfadesinin Epistemolojik ve Teolojik Analizi

Sözlükte “hak” kelimesi, mastar olarak “gerçek, sabit ve doğru olmak, gerek-mek, bir şeyi gerçekleştirmek, bir şeye yakinen muttali olmak” anlamlarına gelirken, isim olarak “gerçek, sabit, doğru, varlığı kesin olan şey” anlamında kullanılır. Hak kelimesi, genellikle bâtılın yani geçersiz ve asılsız olanın karşıtı olarak tanımlanır. Bu bağlamda, hak ve bâtil kavramları birbirine zıt anlamlar taşımaktadır.^[10]

Tasavvuf düşüncesinde hak kavramı Allah'a nispet edilmekle birlikte, O'ndan gelen ve O'na ait olan her şeyi kapsamaktadır. Bu doğrultuda, tasavvufi anlayışa göre peygamberler hak, Kur'ân hak ve Kur'ân'daki her bilgi ve hüküm haktır. Bu temel prensipler doğrultusunda, tüm bunlara aykırı olan her şey hak olmayıp bâtil olarak değerlendirilir. Ayrıca, nefisten ve şeytandan kaynaklanarak insanı Allah'ın emir ve yasaklarını gözetemez hale getiren her şey bâtil kabul edildiği gibi, insanı tefrikadan cemâ, kesretten vahdete yönelten her şey hak olarak kabul edilir. Bunun yanı sıra, hak ile hakikat arasında bir fark olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda, hak doğru iş ve doğru sözdür; bunun arka planında bulunması gereken güzel, hayırlı ve iyi niyet ile samimiyet ve ihlas ise hakikat olarak tanımlanır. Diğer bir ayrıma göre, hak bedendir, hakikat onun ruhudur; hak lafızdır, hakikat onun manasıdır; hak surettir, hakikat onun cevheridir.^[11]

İbnü'l-Arabî, Hakk'ın (Allah'ın) tarifinin imkânsız olduğunu savunur ve Hakk'ın kendi hakkı olduğu gibi halkın (insanların) da bir hakkı bulunduğunu belirtir. İbnü'l-Arabî'ye göre Hakk'ın hakkı rubûbiyyet (rablık), halkın hakkı ise kulluktur. Bu iki kavram, Allah ile yaratılmışlar arasındaki ilişkiyi açıklar:

[9] Niyâzî-i Mısırî, *Tefsîr-i Tekâsür*, 23a.

[10] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, thk. Abdullah Ali Kebir, Muhammed Ahmed Hasbullah, Hâşim Muhammed Şâzelî (Kahire: Dâru'l-Maârif, ty.), 2/939-941.

[11] Muhammed et-Tehânevî, *Mevsû'at-ü keşşâfi istilâhâtî'l-fünûni ve'l-ulûm*, ed. Refik el-Acem, thk. Ali Dahruc (Beyrut: Mektebetü'l-Lübnan, 1996), 1/684, 687; Ebû Mansur Abbâdî, *et-Tasfiye fi ahvâli'l-mutasavvıfa: Şüfînâme*, Gulâm Hüseyin-i Yûsufî (İran: Bünyad-ı Ferheng-i, 1347), 213-215, 389; Ebû Nasr Şehâbeddin Jendepîl Ahmed b. Ebi'l-Hasan b. Ahmed Nâmekî el-Câmî, *Ünsü'l-tâibîn ve sırâtullâhî'l-müstakim*, ed. Ali Fazıl (Tahran: İntişarât-i Tus, 1971), 87; Mehmet Demirci, “Hak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/151.

İnsanlar Allah'ın vasıflarıyla tezahür etse bile, kulluk görevini sürdürürler; Allah ise insan vasıflarıyla tezahür etse dahi rablık vasfını korur. Allah'ın isimlerinin tüm yaratılmışları kapsaması nedeniyle, her varlık Hakk'tan bir pay almıştır. Bu anlayışa göre, ölüm halkın hakkıdır, yani her insanın payına düşen bir olgudur; öldürmek ise Allah'ın hakkıdır, yani ilahi bir fiildir. İbnü'l-Arabî, insanı “hakk-ı hak” (hakikatin özü) olarak tanımlar, çünkü insan ilahî ve beşerî tüm suretleri içeren bir varlıktır. Ayrıca İbnü'l-Arabî, insanların zihinlerinde var olan çeşitli Allah tasavvurlarına “yaratılmış hak” adını verir. Yaratma aracı olarak hakka ise “el-hakk-u mahlûk bih” (yaratma vasıtası olan hak) der. Bu kavramlar, İbnü'l-Arabî'nin hakikat ve yaratılış anlayışının derinliğini ortaya koyar.^[12]

Tekâsür sûresinde Hakk'tan gelen bazı hakikatler anlatılmaktadır ve bu hakikatlere karşı olan kimselerin ileride karşılaşacağı durumlar bildirilmektedir. Nitekim özellikle “*Andolsun ki, cehennemi mutlaka göreceksiniz, sonra onu yakîn gözûyle göreceksiniz ve o gün her nimetten sorgulanacaksınız.*”^[13] ayetleri bu duruma dikkat çekmektedir. Niyâzî-i Mısırî de bu bağlamda “Hak'tan gelen Hakk'a mâni olmaz” sözüne açıklık getirmektedir. Ona göre bu söz kişinin Allah'tan gelen durumlara karşı kibir ve gurur içinde olmaması gerektiğini ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle ilahi takdirin önünde hiçbir kimsenin veya hiçbir şeyin duramayacağını belirtmektedir. Bu durum Allah'tan gelen bir olayın, durumun veya emrin hiçbir şekilde engellenemeyeceği ve kesinlikle gerçekleşeceği anlamını taşımaktadır. Ayrıca bu söz ilahi kudrete olan teslimiyeti ve tevekkülü vurgulamaktadır. Başka bir açıdan Niyâzî-i Mısırî'ye göre Hak'tan gelen Hakk'a mâni olmaz gerçeğini söz ve eylemde reddetmek ancak büyük bir gurur ve kibrin tezahürüdür.^[14]

Mutasavvıflar hak kavramını geniş bir perspektiften ele alarak Allah'a ait olan her şeyi hak kapsamında değerlendirmektedir, Niyâzî-i Mısırî ise hak kavramına diğer mutasavvıflara göre daha çok teolojik ve pratik bir anlam yüklemektedir. İlahi takdirin kaçınılmazlığı ve buna karşı teslimiyetin gerekliliği üzerinde durmaktadır. Diğer bir ifadeyle ilahi hakikatlerin kabulü ve buna karşı durmanın kibir yansımaları olduğu üzerinde durarak “Hak'tan gelen Hakk'a mâni olmaz” ifadesini, gururdan sakınarak ilahi kudrete teslimiyet olarak açıklamaktadır.

1.3. Yakîn ve Mucize: “Hz. İsa'nın Su Üstünde Yürümesi, Göğe Yükselmesi ve Hz. Muhammed'in Miracı”

Mucize, Arapça kökenli “عجز” (a-c-z) kelimesinden türeyen ve “güç yetiril-meyen şey” anlamına gelen bir kavramdır. Dini literatürde peygamberlerin, inananları ikna etmek ve inkârcıları aciz bırakmak amacıyla meydan okuyarak

[12] İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât-ı Mekkiyye* (Beirut: Dâru's-Sâdır, ts.), 3/315; 377; 4/184-402.

[13] et-Tekâsür 102/6-8.

[14] Niyâzî-i Mısırî, *Tefsîr-i Tekâsür*, 23a.

gerçekleştirdikleri olağanüstü olayları ifade etmektedir. [15] Mucize ile yakîn arasındaki ilişkiyi ifade etmek gerekirse mucizeler yakîni güçlendirir ve inananların imanını pekiştirir, inanmayanların ise inançsızlıklarını sarsarak doğru yola yönelmelerine vesile olur. Bu bağlamda, mucizeler yakîn elde etmek için önemli bir araçtır denilebilir.

Niyâzî-i Mısırî, risalesinin başka bir bölümünde Allah'ın Hz. İsa'ya verdiği yakîn sebebiyle, onun karada yürür gibi denizlerin üzerinde yürüyebildiğini rivayet etmiştir. Ayrıca bu bağlamda Hz. Muhammed'in Hz. İsa hakkındaki şu hadisini delil olarak zikretmiştir: “*Meryem oğlu İsa suda yürürdü. Eğer daha fazla yakîn elde etseydi, havada da yürürdü.*”^[16] Bu ifadeler, Hz. İsa'nın iman ve yakîn derecesinin ne denli yüksek olduğunu göstermekte olup, manevi kuvvetin fiziksel dünyadaki etkilerini vurgulamaktadır. Ayrıca imanın ve kesin inancın mucizevi etkilerini ortaya koymaktadır.^[17]

Niyâzî-i Mısırî, yakîn ile mucize arasında bir ilişki kurarak yakîn sahibi olmanın mucizeye olan etkisini bildirmektedir. Niyâzî-i Mısırî'nin yakîn ile mucize arasında kurduğu ilişki, peygamberlerin Allah'a olan kesin inançlarının onların mucize gösterme kapasitesini nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır. Yakîn sahibi bir peygamber, Allah'a olan derin bağlılığı ve güveni sayesinde, daha büyük mucizeler gösterebilir ve bu mucizeler aracılığıyla insanların imanını pekiştirebilir. Bu bağlamda yakîn, peygamberlerin mucizelerinin hem niteliğini hem de niceliğini artıran bir unsur olarak görülebilir.

Niyâzî-i Mısırî kendisinin su üstünde yürüyemediğini belirtmektedir. Zira ona göre bu durum kişinin mucize göstermeye yetkin olup olmadığını sınamak içindir. Eğer kişi gerçekten hakiki inanç taşıyorsa, suya batmaz batarsa da bu durum onun inancının zayıflığını gösterir.^[18] Niyâzî-i Mısırî su üstünde yürüyemediğini belirterek bu tür mucizelere sahip olmadığını ve sınırlarını bildiğini göstermektedir. Ayrıca Niyâzî-i Mısırî'nin bu itirafı tevazu ve Allah'a karşı haddini bilmenin önemini ortaya koymaktadır.

Niyâzî-i Mısırî'nin ele aldığı diğer bir konu ise Hz. İsa'nın göğe yükselme mucizesidir. Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. İsa (a.s.)'nın öldürülmediği ve çarmıha gerilme-

[15] Ebû't Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakub b. Muhammed Firûzâbâdî, *Kâmûsü'l-muhîd*, thk. Muhammed Naim el-Araksusî (Beyrut: Müessesetü-Risâle, 1998), 515-516; Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *Mu'cemü'l-müfreh*, thk. Mansur Fehmi (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1945), 446; Seyyid Şerif Cürçânî, *et-Târifât*, çev. Arif Erkan (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997), 215.

[16] Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî, *Râmûzü'l-ehâdis*, çev. Abdülaziz Bekkine, nşr. Lütfi Doğan, Cevat Akşit, Osman Nuri Çataklı (İstanbul: Gonca Yayınevi, 1997), 24/1; Ali Hindî el-Muttakî, *Kenz'u'l-ummâl*. thk. Saffet el-Sagâ-Bekrî el-Hayani (Beyrut: Müessesetü'l-Risale, 1985), 3/439.

[17] Niyâzî-i Mısırî, *Tefsîr-i Tekâsür*, 23a.

[18] Niyâzî-i Mısırî, *Tefsîr-i Tekâsür*, 23a-24b.

diği belirtilir. Hristiyanların iddiasının aksine, Hz. İsa (a.s.) yerine ona ihanet eden kişinin asıldığı ifade edilir. Böylece Allah, Hz. İsa (a.s.)'yı kendi katına yükseltmiş ve onu korumuştur.^[19] Müslümanlar, Hz. İsa'nın kıyamet günü tekrar yeryüzüne döneceğine inanır ve bu inanç İslam eskatolojisinin bir parçasıdır.

Hz. İsa'nın göğe yükselmesi tasavvufî düşünceye göre, insanın yeryüzüne gelişinin ve onun Allah'tan uzaklaşmasının bir hikayesidir. Bu sebeple, insanın Allah'a yeniden ulaşabilmesi için bu dünyadan mümkün olduğunca uzak durması gerektiği düşünülür. Tasavvuf yolunu izleyen biri için Hz. İsa'nın göğe yükselmesi, ruhun bu dünyadan yükselmesini simgeler. Hz. İsa'nın yükselişi, süfinin asıl amacı olan aslına yani Allah'a, geri dönmeyi ve ruhu bu geçici ve yanıltıcı dünyanın kafesinden kurtararak Allah'a döndürmeyi temsil eder.^[20] Dolayısıyla tasavvufta Hz. İsa'nın göğe yükselmesi, fiziksel bir olaydan çok, manevi bir yükseliş ve Allah'a yaklaşmanın sembolü olarak yorumlanır. Ayrıca İslam tasavvufunun derin manevî ve mistik anlayışları çerçevesinde ele alınan bir konudur.

Niyâzî-i Mısırî'ye göre Hz. İsa'nın göğe yükselmesi tuhaf veya olağanüstü bir durum değildir. Zira bu olay ilahi bir planın parçasıdır ve bu nedenle şaşırtıcı olmamalıdır. İslam inancında peygamberlere verilen mucizeler olağanüstüdür fakat Hz. İsa'nın göğe yükselmesinin ilahi hikmetin bir parçası olarak görülmesi olayın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Başka bir açıdan Hz. İsa'nın göğe yükselmesi "*Ve Ademe bütün isimleri öğretti.*"^[21] âyetinin bir tecellisidir. Yani Hz. İsa'nın göğe yükselmesinde ve tekrardan yeryüzüne inişinde Allah'ın ilim ve isimlerinin kemali söz konusudur. Diğer bir ifadeyle bu olay Allah'ın isim ve ilimlerinin tam anlamıyla anlaşılması ve yaşanması demektir. Ayrıca söz konusu ayet Hz. İsa'nın sahip olduğu ilmin ve bilgeliğin ilahi kaynaklı olduğunu gösterir. Yani, Hz. İsa'nın getirdiği bilgilerin, öğretilerin ve göğe yükselmesinin doğruluğuna, kaynağına delil olarak bu ayet gösterilebilir.^[22]

Niyâzî-i Mısırî'nin risalede ele aldığı başka bir konu ise Hz. Muhammed'in Mirac hadisesidir. Mirac, terim olarak Hz. Muhammed'in göğe yükselerek Allah ile karşılaştığı manevi ve fiziksel bir deneyimi ifade etmektedir.^[23] Bu olay, Hz. Muhammed'in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya yaptığı gece yolculuğu ve oradan da göklere yükselmesi olarak yorumlandığından literatürde İsrâ ve Mirac olarak birlikte zikredilmektedir. Ancak Türkçede Mirac kelimesi, bu iki olayı bir-

[19] en-Nisâ 4/157-158.

[20] İsmail Taşpınar, "İslam Mistik Kaynaklarında Hz. İsa (a.s.) İle İlgili Anlatımlar," *Uluslararası İslam-Hristiyan Diyalog Sempozyumu* (İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2005), 3.

[21] el-Bakara 2/31.

[22] Niyâzî-i Mısırî, *Tefsîr-i Tekâsür*, 24b.

[23] Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Anka Yayınları, 2004), 438; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kalcı Yayınları, 2002), 247.

den ifade etmek için kullanılmaktadır.^[24] Mirac, genellikle ruhun yükselmesi ve manevi bir yolculuk olarak betimlenmektedir.^[25]

Tasavvuf literatüründe klasik eserler arasında kabul edilen metinlerde, kulun Allah'a doğru gerçekleştirdiği yolculuğa işaret eden ve hal ile makamların ayrılmaz bir parçası olarak düşünülen mirac; ubudiyet, yakîn, mûkaşefe, müşahede, cem, fena, sahv, mahv ve tecelli gibi kavramlarla beraber kullanılmıştır. Bu kavramlar, tasavvufi yolculuğun çeşitli aşamalarını ve deneyimlerini ifade etmekte olup, her biri derin tefekkür ve manevi idrakin belirli bir boyutunu temsil etmektedir. Mirac, kulun Allah'a manevi yükselişini simgelerken; ubudiyet, kulluğun özü ve Allah'a olan tam teslimiyeti ifade eder. Yakîn, kesin bilgi ve iman derecesini anlatırken; mûkaşefe, ilahi hakikatlerin açığa çıkmasını, müşahede ise bu hakikatlerin biz-zat gözlemlenmesini ifade eder. Cem, çokluğun birlik içinde algılanması, fena ise varlığın Allah'ta yok olmasıdır. Sahv, uyanıklık hali, mahv ise varlık iddiasının silinmesi, tecelli ise Allah'ın sıfatlarının ve isimlerinin kalpte zuhur etmesidir. Bu kavramlar, tasavvufun derin yapısını ve kulun Allah ile olan ilişkisindeki manevi yolculuğu anlamada kilit rol oynamaktadır.^[26] Dolayısıyla mutasavvıflar, Mirac hadisesinin gerçekleşmesinden başlayarak, Hz. Peygamber'in bu olayı yaşadktan sonra ashabına anlatmasına kadar tüm detaylarıyla yakından ilgilenmişlerdir. Bu ilgi çerçevesinde Mirac hadisesinden kendi kavramlarıyla bağlantı kurarak usul ve kaide çıkarmaya çalışmışlardır.^[27] Ayrıca mutasavvıflar, Hz. Peygamber'in manevi yolculuğundan ilham alarak, tasavvufî yolculuğun aşamalarını ve bu yolculuk sırasında karşılaşılan manevi halleri anlamaya ve bu konularda sistematik prensipler geliştirmeye çalışmışlardır. Böylece Mirac hadisesi, tasavvufi düşünce ve pratiğin temel referanslarından biri haline gelmiştir.

Niyâzî-i Mısrî'ye göre Hz. Muhammed'in Miracı, peygamberliğinin büyük bir kanıtıdır çünkü bu olay, Allah'a olan yakınlığının ve peygamberlik makamının yüceliğini gösterir. Mirac, Niyâzî-i Mısrî'ye göre hem ruhsal hem de bedensel bir gerçeklik taşır; yani sadece manevi bir deneyim değil, aynı zamanda fiziksel bir yolculuktur. Niyâzî-i Mısrî'nin düşüncesinde zaman ve mekan kavramları sıradan insan algısını aşar. Ona göre, kısa bir süre içinde uzun ve derin manevi yolculuklar yapmak mümkündür. Doğrudan kendisinin ifade ettiği "İki saatte nice bin yıllık seyr-u sulûk Kur'ân'ca da müsbettir" sözü de zamanın ve uzayın sıradan insan anlayışının ötesinde olduğunu ve manevi yükselişin sınırlarını aştığını ifade eder. Dolayısıyla mirac olayı Niyâzî-i Mısrî için sadece Hz. Muhammed'in mucizele-

[24] Salih Sabri Yavuz, "Mi'rac", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/132.

[25] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 247.

[26] Kuşeyri, *er-Risâle*, 276-297; Ebû'l-Hasen Ali b. Osman Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, çev. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergah Yayınları, 1982), 296-297, 523.

[27] Yusuf Bilal Kara, *Mi'racın Tasavvufî Boyutu: İsmail Hakkı Bursevî Örneği* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015), 15.

rinden biri olarak değil, aynı zamanda Allah ile derin bir ilişki kurabilmenin ve manevi yükselişin sembolü olarak büyük önem taşımaktadır.^[28]

Mutasavvıflar mirac hadisesini geniş bir perspektifte ele alarak tasavvufi kavramlar aracılığıyla kulun manevi yolculuğu ve bu yolculuk esnasında yaşanan hal-ler ve makamlarla detaylandırmışlardır. Ayrıca bazı tasavvufi kavramların mirac hadisesine yüklediği derin anlamları tasavvufi yolculuğun anlaşılması yönünde yorumlamışlardır. Niyâzî-i Mısrî'nin görüşleri ise daha spesifik ve kişisel bir yaklaşıma sahiptir. Mirac olayını hem manevi hem de fiziksel bir deneyim olarak kabul eden Niyâzî-i Mısrî, Hz. Muhammed'in miracını, peygamberliğin ve Allah'a yakınlığın en büyük kanıtı olarak görmektedir. Zaman ve mekan kavramlarını aşan bir anlayışla, manevi yolculukların derinliğine vurgu yapar. Niyâzî-i Mısrî'nin düşüncelerinde, tasavvufi literatürdeki genel mirac anlayışı ile paralellikler bulunmakla birlikte, onun özel vurguları ve yorumları, bu kavramların daha kişisel ve derin bir şekilde ele alındığını gösterir. Bu nedenle, mirac kavramı hem genel tasavvufi literatürde hem de Niyâzî-i Mısrî'nin düşüncelerinde önemli bir yere sahiptir ve her iki yaklaşım da manevi yolculuğun derinliğini ve zenginliğini ortaya koyar.

1.4. Güneşin Batıdan Doğmasının Eskatolojik ve Teolojik Anlamları

Güneşin batıdan doğup doğudan batması, tarih boyunca rivayetlerde ve bazı kelimelerinde kıyametin alameti olarak değerlendirilmiştir. Bu olağanüstü fenomenin, kıyametin hemen öncesindeki bir dönemde meydana geleceği öngörülmektedir. Bu olay gerçekleştiğinde, artık zaman sona ermiş olacak ve hesap defteri kapanacak, tövbe kapısı ise kapatılacaktır. Dolayısıyla, bu olaydan önce iman etmemiş olanlar için olayın ardından iman etmenin bir faydası olmayacaktır.^[29]

Niyâzî-i Mısrî'ye göre İslam eskatolojisinde önemli bir yer tutan güneşin batıdan doğmasının dört anlamı bulunmaktadır. Zira bu dört anlam, dini ve metafizik yorumlar bağlamında güneşin batıdan doğmasının farklı boyutlarını ifade etmektedir. Nitekim bu bağlamda, güneşin batıdan doğmasının anlamlarının detaylı izahı yapılacaktır.

1.4.1. Kıyamet Alameti Olarak Güneşin Batıdan Doğması

Güneşin batıdan doğması, bazı sûfiler tarafından ruhun bedenden ayrılması şeklinde yorumlanmıştır. Sûfiler, insanın ruhunu aşağılık tabiatlardan arındırarak manevi alemlere yükseltmesi gerektiğine inanırlar. Bu manevi yükselişi gerçekleştirebilmek için insanın iki kez doğmuş olması gerektiği belirtilir: biri biyolojik

[28] Niyâzî-i Mısrî, *Tefsîr-i Tekâsür*, 24b.

[29] Buhârî, "Fiten", 23 (No. 6704); Müslim, "İman", 1 (No. 248).

annesinden, diğeri ise kendi manevi çabalarıyla kendisinden doğmalıdır. İki kez doğmayan bir kişi, nesnelerin özünü ve hakikatini kavrayamayacağı gibi, kendi nefsinin ve Hakk'ı tanıyamaz. Ancak manevi olgunluğa ulaşmamış olan avam kesimi, bu derin hakikatlerden habersizdir. Bu nedenle, nebilerin ve velilerin sözlerini tam manasıyla anlayabilmek için insan-ı kâmil olmak gerekmektedir.^[30]

Niyâz-i Mısırî'ye göre güneşin batıdan doğması kıyamet alametlerinden biridir ve kıyamet gününün yaklaştığını ifade eder. Ona göre bu olay kâinat düzeninin temel bir değişikliği olarak gerçekleşecektir ve diğer kıyamet alametleriyle kıyaslanması gereklidir. Niyâz-i Mısırî bu tür olayların nadiren gözlemlenebileceğini ve bunun genellikle az sayıda kişi tarafından fark edilebileceğini ifade eder. Ayrıca Niyâz-i Mısırî güneşin batıdan doğması gibi büyük olayların Allah'ın kudreti içinde bir zorluk teşkil etmediğini vurgular. Bu noktada, “*Ona tam şeklini verip ruhumdan üflediğim vakit hemen onun için secdeye kapanın.*”^[31] ayetini zikretmektedir. Bu ayet, insanın yaratılışındaki yüceliği ve Allah'ın kudretini vurgulayan bir ifadedir. İnsanın yaratılışıyla ilgili bu vurgu, Allah'ın güneşi dilediği gibi yönlendirebileceği ve kâinat düzeninde her türlü değişimi gerçekleştirebileceği gerçeğini destekler niteliktedir. Dolayısıyla Niyâz-i Mısırî'nin bu perspektifi İslam düşünce geleneği içindeki kıyamet alametlerinin ve Allah'ın yaratma ve kontrol yetkilerinin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.^[32]

Güneşin batıdan doğması hem tasavvufi düşünce hem de Niyâzî-i Mısırî tarafından kıyametle ilişkilendirilmiş ancak bu olay farklı yorumlarla ele alınmıştır. Tasavvufi düşünce ve Niyâzî-i Mısırî'nin bu olaya yaklaşımı arasındaki temel fark, batıdan doğuşunu sembolik ve fiziksel düzlemlerde ele alış biçimleridir. Tasavvufi düşünce bu olayı manevi bir yükselişin ve içsel bir görünümün sembolü olarak görürken, Niyâzî-i Mısırî bunu fiziksel bir kıyamet alameti ve kâinatın düzeninde büyük bir değişiklik olarak değerlendirmiştir. Tasavvufi düşünce için batıdan doğuş, bireysel manevi gelişim ve içsel olgunluğun bir işareti iken, Niyâzî-i Mısırî için bu olay, evrensel bir düzenin ve ilahi kudretin bir göstergesidir. Tasavvufi düşünce, manevi olgunluğa erişim ve içsel bilgilere vurgu yaparken, Niyâzî-i Mısırî ilahi kudretin ve kıyamet alametlerinin fiziksel gerçekliğini ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca tasavvufi düşünce daha çok bireysel manevi deneyime ve içsel olgunluğa odaklanırken, Niyâzî-i Mısırî evrensel ve ilahi düzene dikkat çekmektedir.

[30] Mehmed Emin Tokâdî, *Tevîl-i ehâdis-i eşrât-ı sa'a*, (Çorum: Hasanpaşa Kütüphanesi, 832), 15a; Halil İbrahim Şimşek, “Kıyamet ve Alâmetlerinin Tasavvufi Tecrübe Açısından Yorumlanması”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 8/19, (2007), 123.

[31] Sâd 38/72.

[32] Detaylı bilgi için bkz. Niyâzî-i Mısırî, *Tefsîr-i Tekâsür*, 24a-b.

1.4.2. İnsanın Ölümüne Yakın Zamana Kadar İman ve Tövbesinin Kabul Olması

Niyâzî-i Mısırî, risalesinde İslamî literatürde sıkça tartışılan bir konuyu, yani kişinin ölüm anına kadar olan iman, tövbe ve istiğfarının kabul olup olmamasını ele almaktadır. Metinde genel olarak konuyla alakalı iki temel anlam ifade edilmektedir. Birinci anlam; ölüm anına kadar tövbe ve imandır. Niyâzî-i Mısırî'ye göre Allah insanlara yaşamları boyunca tövbe ve istiğfar etme fırsatları sunmaktadır ancak bu fırsatlar ölüm anında sona ermektedir. Bu nedenle, insanlar her an Allah'a yönelerek samimi bir şekilde tövbe etmelidirler. Bu samimi tövbeler, Allah tarafından kabul edilecek ve kişinin manevi arınmasına katkı sağlayacaktır. Ancak, yaşam sona erdiğinde, yani "günü mağribden doğduğunda", artık tövbe kapısı kapanacak ve tövbeler kabul edilmeyecektir. Bu yüzden, bu cümle insanlara, ölmeden önce samimi bir şekilde tövbe etmeleri gerektiğini hatırlatır.^[33] Bu bağlamda, "günü mağribden doğmamış olur" ifadesi sembolik olarak kişinin hayatının sona erdiği ve artık tövbe kapısının kapandığını belirtir. Ölmeden önce yapılan samimi tövbe ve istiğfarlar kabul edilirken, ölüm anında yapılan tövbeler kabul edilmez. Niyâzî-i Mısırî'nin bu perspektifi insanlara hayatlarının kıymetini bilmelerini ve her an Allah'a yönelmeleri gerektiğini hatırlatır.

Metinde geçen "İnsanın mevtine karîb oluncaya dek günü mağriptedir" ifadesi, kişinin ölüm anına kadar olan sürecini ifade eder. Burada "günü mağriptedir" ifadesi, kişinin hayatının henüz sona ermediğini ve dolayısıyla iman, tövbe ve istiğfarının kabul edilebilir olduğunu belirtir. Mağrip (batı), günün sonunu ve dolayısıyla hayatın sonunu sembolize eder. Kişi ölmeden önce, yani ruhu bedenden ayrılmadan önce yaptığı tövbe ve istiğfar kabul olur.

Metnin ikinci kısmında ise "Ol vakt ki ruhu bedenden mufarakat eyleye" ifadesi, kişinin ölmekte olduğu anı ifade eder. Bu durumda, "günü mağribden doğmamış olur" ifadesi, kişinin artık hayatının sona erdiğini ve bundan sonra yapacağı tövbe ve istiğfarın kabul edilmeyeceğini belirtir. Zira artık ölüm anında kişinin yaptığı tövbe ve istiğfarın kabul edilmesi mümkün değildir çünkü bu tövbeler samimi olmayabilir ve sadece ölüm korkusuyla yapılmış olabilir.^[34]

Tasavvuf ilminde bilerek günah işleyen ve uzun süre tövbe etmeyip, kötü alışkanlıkları sürdüren kişilerin, can çekişme durumuna gelip hayattan ümitlerini kesmeden önce iman etmeleri ve tövbe etmeleri kesin olarak kabul edilmez; bu durum Allah'ın isteği ve iradesine bağlıdır. Ancak, can çekişme durumu başlamadan ve hayattan umut kesilmeden önce küfürden dönerek iman etmek kabul edilir. Böyle bir kişi küfürden çıkarak iman dairesine girmiş olur. Fakat, can çekişme esnasında, hayattan umudunu kesmiş bir haldeyken küfürden dönerek iman etmek

[33] Niyazî-i Mısırî, *Tefsîr-i Tekâsür*, 24a.

[34] Niyazî-i Mısırî, *Tefsîr-i Tekâsür*, 24a.

kabul edilmez. Çünkü iman ettikten sonra hayırlı işler yapabilecek bir süreye sahip olunmalıdır.^[35]

Niyâzî-i Mısırî'nin iman ve tövbe konusundaki görüşleri, genel tasavvuf literatürü ile büyük ölçüde örtüşmektedir. Her iki yaklaşım da ölüm anına kadar yapılan samimi tövbelerin önemini vurgular. Ancak Niyâzî-i Mısırî, eskatolojik bir çerçevede kıyamet alametleri ve metaforlar kullanarak konuyu daha derinlemesine ele alır ve ölüm anındaki tövbelerin kabul edilmezliğini daha kesin bir dille ifade eder. Tasavvuf literatürü ise bu tür tövbelerin kabulünün Allah'ın iradesine bırakıldığını belirterek, daha esnek bir yaklaşım sergiler.

1.4.3. Günahların-Suçların İlahî Mahkemede İspatına Kadar Tövbenin Kabul Olması

Niyâzî-i Mısırî risalesinde İslam hukukunda kişinin suç işledikten sonra tövbe etme durumunu ve bu tövbenin kabul edilme şartlarını tartışmaktadır. Metinde geçen “güneşin batıdan doğması” ifadesi, yine sembolik bir anlam taşımaktadır ve hukuki ve dini bağlamda açıklanmaktadır. Niyâzî-i Mısırî'nin “Herkesin zenbi hâkim huzurunda (ilahî mahkemede) ispat olmadıkça ol kimse muâheze olunmadığı mağfur olduğudur.” ifadesi, bir kişinin suçu kıyamet kopup ilahî mahkemede ispat edilmedikçe, o kişinin cezalandırılmayacağı ve mağfur (bağışlanmış) sayılacağı anlamına gelir. «İspat oluncaya deyin günü mağribindedir tövbesi makbul olur ispat olduktan sonra inkâr ve tövbe ve istiğfar nefi vermez» ifadesi ise suç ispat edilene kadar kişinin «günü mağribindedir» yani tövbesi kabul edilebilir durumdadır ancak suç ispat edildikten sonra kişinin inkârı, tövbesi ve istiğfarı fayda vermez anlamına gelir. Nitekim bu durum hukuki sürecin başladığı ve artık tövbenin kabul edilme şartlarının değiştiği farklı bir zaman ve mekan dilimini ifade etmektedir.^[36]

Niyâzî-i Mısırî buradaki yorumunda esasında İslam hukukunda Allah'a karşı işlenen suçlarda uygulanan cezanın hikmet yönüne işaret etmektedir. Şöyle ki İslam hukukunda Allah hakkı olan suçlar ağır müeyyideleri ihtiva ettiğinden söz konusu suçların hâkim huzurunda ispatlanması çok güç şartlara tabi tutulmuştur. Örneğin zinanın sabit olması için dört erkek şahidin olay hakkında ve en küçük ayrintılarına kadar aynı şekilde tanıklıkta bulunmaları gerekir. Ayrıca suçlu suçunu

^[35] Detaylı bilgi için bkz. Muhammed b. İbrâhim Kelâbâzî, *Taarruf li-mezhebi ehli'l-Tasavvuf*, thk. Ahmed Şemsüddin (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 51-55; Kuşeyrî, *er-Risâle*, 219-220; Ebu Hafız Şihabeddin Ömer Sühreverdî, *Avârifü'l-meârif (Tasavvufun Esasları)*, çev. H. Kamil Yılmaz-İrfan Gündüz (İstanbul: Erkam Yayınları, 1990), 592, 605; Şahâbeddin Mahmûd Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fî tefsiri'l-Kur'âni'l-azim*, thk. Ali Abdülbarî Atiyye (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 4/238; Selim Özarslan, “Kur'anda Tövbe Kavramına Kelâm Açısından Bir Yaklaşım,” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12/1 (2002), 356-358, 369.

^[36] Niyâzî-i Mısırî, *Tefsîr-i Tekâsür*, 24a-25b.

kabul etmez ve toplanan delillerle de suçluluğu ispatlanamazsa Allah merhametli olduğu için affedeceğinden, hâkimin cezalandırma yoluna gitmemesi tavsiye edilmiştir.^[37] Dolayısıyla İslam Hukukunun ortaya koymuş olduğu bu hüküm Niyâzî-i Mısri'nin bir kişinin suçu kıyamet kopup ilahî mahkemede ispat edilmedikçe, o kişinin cezalandırılmayacağı ve mağfur (bağışlanmış) sayılabileceği görüşünü destekler mahiyettedir. Zira her iki perspektifte de esas olan kişiyi cezalandırma değil ona samimi olarak Allah'a tövbe etmesi için zaman tanımaktır.

İslam hukukunda Allah hakkı, Allah'ın emir ve yasaklarını ifade eder. Bu haklar, bireylerin değil, toplumun bütününe yararına yöneliktir. Allah'ın emirlerindeki menfaatlerin geniş kapsamı ve yasaklarındaki tehlikelerin büyüklüğü nedeniyle bu haklar Allah'a atfedilir. Kul hakları ise, menfaatin tamamen bireylere ait olduğu haklardır; diyet ve tazmin gibi.^[38] Niyâzî-i Mısri'ye göre eğer işlenen suç, bir insana karşı işlenmişse yani hakk-ı abd ise mağdurun rızası gereklidir. Bu durum ya mağdurun affetmesi ya da hakkını talep etmesi şeklinde olur. Bu tür suçlar sadece tövbe ile çözülmez. Eğer işlenen suç, Allah'a karşı işlenmişse (hakkullah) ve belirli bir ceza (had) gerektiriyorsa, bu cezanın uygulanması hâkim üzerine vaciptir. Ayrıca had, katil (öldürme) veya tazir (daha hafif cezalar) gibi cezaların uygulanması zorunlu olur. Suçun cezası verildikten sonra (bâde-l muaheze) kişinin pişmanlığı, tövbesi ve istiğfarı fayda sağlamaz.^[39]

Niyâzî-i Mısri'nin bu yorumları İslam hukuku ve ahlakı çerçevesinde, bir kişinin işlediği suçun tövbe ile nasıl bağdaştırılabileceğini ve hangi şartlar altında tövbenin kabul edileceğini detaylandırır. Güneşin batıdan doğması burada sembolik olarak, bir suçun ispatı ve cezanın uygulanma sürecini temsil eder. Suç ispat edilene kadar kişi tövbe edebilir ve bu tövbe kabul edilebilir. Ancak suç ispat edildikten sonra, tövbenin kabulü zorlaşır ve cezanın uygulanması kaçınılmaz olur. Bu durum, İslam hukukunda adaletin ve tövbenin nasıl dengelendiğini göstermektedir.

1.4.4. Deccâl'in Zamanında Dinin Yok Olması ve Mehdî'nin Zuhuru

Mehdî konusuna dair yazılı kaynaklarda, Mehdî'nin çoğunlukla Deccâl ve Hz. İsa ile birlikte anıldığı tespit edilmektedir.^[40] Bazı kaynaklarda ise doğrudan Hz.

[37] Cevat Akşit, *İslâm Ceza Hukuku ve İnsani Esaslar* (İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2000), 77; Mehmet Emin Artuk - Ahmet Gökçen - Ahmet Caner Yenidünya, *Ceza Hukuku Genel Hükümler* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2002), 89; İlhan Akbulut, "İslam hukukunda Suçlar ve Cezalar," *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 52/1 (2003), 168, 173-174.

[38] Muhammed el-Hudari, *Uşûlü'l-fıkıh* (Mısır: Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kübrâ, 1969), 29, 32.

[39] Niyazi-i Mısri, *Tefsîr-i Tekâsür Süresi* (İstanbul: Atıf Efendi Kütüphanesi, 1400), 24a-25b.

[40] İbn Haldun, *Mukaddime*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınevi, 2007), 1/585-588; Ahmed Bican, *Âşıkların Nurları, Envârü'l-âşıkîn*, haz. Ahmet Kahraman (İstanbul: Tercüman Yayınları. ts.), 3/750-751; Abdülbaki Gölpınarlı, *Oniki İmâm* (İstanbul: Der Yayınevi, 1979), 221; Abdülbaki Gölpınarlı- Pertev Naili Boratav, *Pir Sultan Abdal* (İstanbul: Derin Yayınevi, 2010), 239; Ali Nihat Tarlan, *Hayâlî Bey Dîvânı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Îsâ'nın Mehdi olduğu ileri sürülmektedir. Bu inanişâ göre, kıyamet öncesinde ilk olarak Deccâl ortaya çıkarak dünyaya hâkim olacak ve kötülüğü yayacaktır. Daha sonra Mehdi zuhur edecek ve dünyayı zulümle doldurmuş olan küfrü ortadan kaldıracaktır.^[41]

Tasavvuf ilminde nefis, Deccâl ile özdeşleştirilmiştir. Hz. Îsâ'ya atfedilen Deccâl'i öldürme meselesi ise mutasavvıfların bakış açısına göre kişinin nefisini kontrol altına alarak kötülüklerden arındırma sürecini ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle, birey nefsinin kötü arzularından arınıp beden baskın doğal eğilimlerini kontrol altına aldığı anda, tasavvufî düşünceye göre o kişinin Hz. Îsâ'sı imişti ve bu kişi Deccâl'i öldürmüştür.^[42]

Niyâzî-i Mısırî'ye göre kıyamet alametlerinden biri de Deccâl ve Mehdi'nin ortaya çıkmasıdır. Ahir zamanda Deccâl, şeriatı tamamen yeryüzünden kaldırmaya çalışır. O kadar olur ki zulüm ile dünya karanlığa gömülür. Öyle ki Ay ve Güneş tutulmuş gibi olur, şeriat güneşi batar, o vakit Mehdi ortaya çıkar. Şeriat güneşi batıdan tekrar doğar. Mehdi zuhur edinceye kadar bir kimse dini bağlılıkta ısrarcı olup kalırsa, Mehdi zuhur edip hak ortaya çıkıncaya kadar elinden fırsat gittikten sonra getirdiği iman, tövbe ve istiğfar Hakk katında makbul değildir. Zira kim ki eceli geldiğinde günahları bağışlanmamışsa, muhakkak ki tevbe kapısına yüz çevirmiştir. Eğer her şeyin farkındayken ve sağlıklı iken iman etmediyse, işte o zaman onun için güneş batıdan doğmuştur ve o vakit ettiği iman ona fayda vermez, çünkü Allah kişinin canı boğazına gelmeden tövbeleri kabul eder.^[43]

Sonuç olarak Mehdi, Deccâl ve Hz. Îsâ kavramları, İslam eskatolojisinde dünya üzerindeki olaylarla ve tasavvufî düşüncenin bireyin içsel mücadelesiyle olan ilişkisinden hareketle ele alınmaktadır. Niyâzî-i Mısırî, bu kavramları dini ve ahlaki mesajlarla ayrıntılandırarak kıyamet alametlerini metaforik bir üslupla tasvir etmekte ve dini bağlılık ile tövbenin önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda Niyâzî-i Mısırî'nin eserinde, bireyin ruhsal ve ahlaki gelişimi ile kıyamet sürecindeki manevi sorumluluklar arasında sıkı bir ilişki kurulduğu görülmektedir.

Yayımları, 1975), 266; İncinur Atik Gürbüz, «Osmanlı Metinlerinde Mehdi Tasavvurları.» *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 89, (2019), 11; Mustafa Baş, «Hıristiyanlıktaki İsa Algısının Mitolojik İslam Tasavvufundaki İzdüşümleri», *The Journal of Academic Social Science Studies* 61 (Aralık 2017), 173-186; Yusuf Şevki Yavuz, «Mehdi», *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/371-372

[41] İbn Mâce, *es-Sünen*, haz. Sâlih b. Abdülazîz (Riyad: Dâru's-Selâm, 2000), "Fiten", 34 (No. 4039); İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-kübra* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye. 1960), 5/24.

[42] Abdülbâkî Gölpinarlı, *Divân-ı Kebîr* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992), 1/43; Zeynep Yaykan, *İslam Süfzminde Hz.İsâ (a.s.)'ya Yaklaşım: Hz.Mevlânâ, Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Veli Örneği* (Konya: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 43-44.

[43] Niyâzî-i Mısırî, *Tefsîr-i Tekâsür Süresi*, 25b.

SONUÇ

Niyâzî-i Mısrî'nin *Tefsîr-i Tekâsür Sûresi* adlı risalesi üzerine yapılan incelemeler sonucunda risalenin, tasavvuf ve işârî tefsir alanında önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmıştır. Elde edilen bulgular risalenin hem teoloji hem de dilbilim alanlarında ilgi çekici sonuçlar ortaya koyabileceğini göstermektedir. Bu nedenle risale üzerine yapılacak daha detaylı akademik çalışmalar, Niyâzî-i Mısrî'nin eserlerinin ve düşüncelerinin İslam düşünce tarihi içindeki yerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Özellikle 3. ve 4. varakta bulunan cifr hesaplamaları alanında uzman kişiler tarafından başka bir çalışmada müstakil olarak incelenmesi faydalı olacaktır. Nitekim bu eser, tasavvufi düşünceye ilgi duyan araştırmacılar ve okurlar için önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Niyâzî-i Mısrî'nin *Tefsîr-i Tekâsür Sûresi* adlı risalesi derin tasavvufi perspektifler sunmaktadır. Zira Niyâzî-i Mısrî bu eseriyle sûrenin zahiri anlamlarının ötesine geçerek, metafizik ve ahlaki bir düzlemde değerlendirmelerde bulunmuş, insanın dünya malına olan hırsının ne kadar anlamsız ve geçici olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca risalesinde ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn kavramlarına odaklanarak, bilgi ve deneyim arasındaki ilişkiyi derinlemesine incelemiştir. Bu doğrultuda ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn bilgi seviyelerini, bilginin kaynağını ve elde edilmiş biçimlerini kategorilere ayırarak bunları detaylandırmıştır. Üstelik “Hak'tan Gelen Hak'a Engel Olmaz” ifadesi üzerinden ilahi takdirin kaçınılmazlığını ve buna karşı teslimiyetin gerekliliğini vurgulamıştır. Zira ona göre bu cümle, ilahi kudrete olan teslimiyeti ve tevekkülü ifade etmektedir. Bu bağlamda Niyâzî-i Mısrî, kibir ve gururdan sakınmanın önemine dikkat çekmiştir. Ona göre, ilahi hakikatleri kabul etmemek, kibir ve gururun bir yansımasıdır. Bu nedenle, ilahi gerçekleri içtenlikle kabul etmek, müminler için büyük bir erdemdir. Mucize ve yakîn arasındaki ilişkiyi de ele alan Niyâzî-i Mısrî, Hz. İsa'nın su üstünde yürümesi ve göğe yükselmesi ile Hz. Muhammed'in Mirac'ını bu bağlamda incelemiştir. Zira ona göre, yakîn sahibi olmanın mucizelere olan etkisi büyüktür ve peygamberlerin Allah'a olan kesin inançları, mucizelerinin niteliğini ve niceliğini artırmaktadır. Nitekim Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in mucizeleri, onların iman derecelerinin yüksekliğini ve ilahi kudrete olan bağlılıklarını göstermektedir.

Niyâzî-i Mısrî, risalede İslam hukuku ile tasavvuf arasındaki ilişkiyi ele alarak günah, tövbe ve ceza kavramlarını incelemektedir. Bu bağlamda suçun ispat edilene kadar tövbenin kabul edilebilir olduğunu ancak ispatın ardından cezanın kaçınılmaz hale geldiğini vurgulamaktadır. İslam hukukunun adalet ve yönetim ilkeleri, kişinin ilahi affa kavuşması için ona samimi bir tövbe imkanı tanımakta, ancak cezalandırmanın hukuki koşullarını da göz ardı etmemektedir. Niyâzî-i Mısrî, güneşin batıdan doğuşu sembolizmiyle bu süreci açıklayarak, İslam ahlakı (tasavvuf) ve hukuktaki dengiyi göstermektedir. Dolayısıyla bu perspektifin, İslam hukuku ve tasavvufun kesiştiği noktada önemli bir katkı sunduğu söylenebilir.

Güneşin batıdan doğması, İslam eskatolojisi içinde kıyamet alametlerinden biri olarak kabul edilir ve bu olayın sembolik ve fiziksel yorumları bulunmaktadır. Güneşin batıdan doğması sûfiler için manevi bir yükselişin işareti iken, Niyâzî-i Mısırî için evrensel bir düzenin değişimi olarak görülmektedir. Risalede ölüm anında yapılan samimi tövbelerin kabul edilebileceği ancak ölümden sonra bu fırsatın sona ereceği vurgulanır. Niyâzî-i Mısırî, bu noktada insanların sürekli olarak tövbe etmelerini ve son anlarına kadar bu imkanı değerlendirmelerini belirtir. Bir başka husus Niyâzî-i Mısırî Mehdî ve Deccâl'in kıyamet öncesi dönemdeki rolünü, İslam eskatolojisi ve tasavvufî düşünce bağlamında tartışmaktadır. Bu kavramlar, bireyin manevi gelişimi ve dünya üzerindeki adaletin yeniden sağlanmasıyla ilişkilendirilmektedir. Sonuç olarak, Niyâzî-i Mısırî, kıyamet alametleri ve tövbe kavramlarını hem bireyin manevi yolculuğu hem de evrensel düzenin bir parçası olarak değerlendirir. Niyâzî-i Mısırî'nin nazarında, güneşin batıdan doğması ve Mehdî-Deccâl gibi eskatolojik figürler, kişinin ruhsal arınması ve dünya düzeninin bozulması üzerine sembolik bir anlam taşır. Diğer bir ifadeyle eskatolojik olaylar, Niyâzî-i Mısırî tarafından tasavvufî bir perspektifle hem bireysel hem de toplumsal bir uyanışın temsili olarak yorumlanır.

KAYNAKÇA

- Abdûlbâkî, Muhammed Fuâd. *Mu'cemü'l-müfehres*. thk. Mansur Fehmi. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1945.
- Ahmed Bircan. *Aşıkların Nurları, Envârü'l-Âşıkîn*. haz. Ahmet Kahraman. İstanbul: Tercüman Yayınları. ts.
- Akbulut, İlhan. "İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 52/1 (2003), 167-181.
- Akşit, Cevat. *İslâm Ceza Hukuku ve İnsani Esaslar*. İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2000.
- Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdullah b. Mahmûd Hüseyinî. *Rûhu'l meânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-sab'i'l-mesânî*. thk. Ali Abdûlbârî Atıyye. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995.
- Artuk, Mehmet Emin. - Gökçen, Ahmet. Yenidünya, Ahmet Caner. *Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2002.
- Aşkar, Mustafa. *Mehmed Niyazi-i Mısri el-Malati Hayati, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996.
- Aşkar, Mustafa. *Mehmed Niyâzî-i Mısri el-Malati, Hayati, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Baş, Mustafa. "Hristiyanlıktaki İsa Algısının Mitolojik İslam Tasavvufundaki İzdüşümleri". *The Journal of Academic Social Science Studies* 61 (Aralık 2017), 173-186.
- Beydâvî, Kâdî Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer. çev. Şadi Eren. *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't Te'vil*. İstanbul: Selsebil Yayınları, 2011.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-şâhih*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1992.
- Câmî, Ebû Nasr Şehâbeddîn Jendepîl Ahmed b. Ebi'l-Hasan b. Ahmed Nâmekî. *Ünsü't-tâibîn ve sırâtullâhi'l-müstakîm*. ed. Ali Fazıl. Tahrân: İntişarât-i Tus, 1971.
- Cançelik, Ali - Kaya, İbrahim "Niyâzî-i Mısri Divânı'nda "Fî Evâilî's-Sülûk" Kayıtlı Gazellerde Âşığın Hâlleri". *BAİD* 14 (Aralık 2021), 103-128
- Cebecioglu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları, 2004.
- Cevherî, İsmâil b. Hammad. *es-Sihâh Tâcü'l-Luga ve Sihâhü'l-Arabîyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990.
- Cürçânî, Seyyid Şerif. *et-Târifât*. çev. Arif Erkan. İstanbul: Bahar Yayınları, 1997.

- Demirci, Mehmet. "Hak". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 15/151. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Demirli, Ekrem. "Niyâzi-i Mısri". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 33/169. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Ebü Mansur Abbâdî, *et-Tasfiye fi Ahvâli'l-Mutasavvıfa: Şüfînâme*. haz. Gulâm Hüseyin-i Yüsufî. İnan: Bünyad-ı Ferheng-i, 1929.
- el-Hudârî, Muhammed. *Uşûlü'l-fikh*. Mısır: Mektebetü't-Ticâriyyetu'l Kübrâ, 1969.
- Erdoğan, Kenan. *Niyâzi-i Mısri Divânı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2019.
- Firûzâbâdî, Ebü't Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakub b. Muhammed, *Kâmüsü'l-muhid*. thk. Muhammed Naim el-Araksusî. Beyrut: Müessesetür-Risâle, 1998.
- Gölpınarlı, Abdülbaki- Pertev Naili Boratav. *Pir Sultan Abdal*. İstanbul: Derin Yayınevi, 2010.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Divân-ı Kebir*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Oniki İmâm*. İstanbul: Der Yayınevi, 1979.
- Gümüşhânevi, Ahmed Ziyâeddin. *Râmüzü'l-ehâdis*. çev. Abdülaziz Bekkine, nşr. Lütfi Doğan, Cevat Akşit, Osman Nuri Çataklı. İstanbul: Gonca Yayınevi, 1997.
- Gürbüz, İncinur Atik. "Osmanlı Metinlerinde Mehdi Tasavvurları." *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 89 (2019), 11-42.
- Hücvirî, Ebü'l-Hasen Ali b. Osman. *Keşfü'l-mahcûb*, çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 1982.
- İbn Haldun. *Mukaddime*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınevi, 2007.
- İbn Mâce, Ebü Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebeî el-Kazvinî. *es-Sünen*, haz. Sâlih b. Abdülaziz. Riyad: Dâru's-Selâm, 2000.
- İbn Manzûr, Ebü'l- Fadl Cemâlüddîn Muhammed. *Lisânü'l-Arab*. thk. Muhammed Ali Kebir vd. Kahire: Dâru'l-Maârif, t.y.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali Ensârî. *Lisânü'l-Arab*, thk. Abdullah Ali Kebir, Muhammed Ahmed Hasbullah, Hâşim Muhammed Şâzelî. Kahire: Dâru'l-Maârif, ty.
- İbn Sa'd, Muhammed el-Basrî. *et-Tabakatü'l Kübra*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. 1960.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. *Futâhât-ı Mekkiyye*. Beyrut: Dâru's-Sâdir, ts.
- Kara, Yusuf Bilal. *Mi'racın Tasavvufî Boyutu: İsmail Hakkı Bursevî Örneği*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Kelâbâzî, Ebü Bekr Tâcülislâm Muhammed b. Ebü İshâk İbrâhîm b. Yakub el Buhârî. *Taarruf li-mezhebi ehli'l-Tasavvuf*. thk. Ahmed Şemsüddin. Beyrut: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Kur'an-ı Kerim Meâli. çev. Halil Altıntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Kurtubî, Ebü Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. Câmî-u li-ahkâmî'l Kur'an. thk. Abdullah İbn Abdulmuhsin. Beyrut: Müessesetü'l-Risâle, 2006.
- Kuşeyrî, Abdülkerim b. Hevâzin. *Risâle-i Kuşeyrîyye*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 1991.
- Muttakî, Ali el-Hindî. *Kenz'u'l-Ummâl*. thk. Saffet el-Sagâ-Bekrî el-Hayani. Beyrut: Müessesetü'l-Risâle, 1985.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisaburi Müslim b. el-Haccac, *el-Câmiu's-şâhîh*. thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1955.
- Niyâzi-i Mısri. *Tefsîr-i Tekâsür Sûresi*. İstanbul: Atuf Efendi Kütüphanesi, 1400, 23a-26b.
- Özarlan, Selim. «Kur'anda Tevbe Kavramına Kelâm Açısından Bir Yaklaşım.» *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12/1 (2002), 353-382.
- Râzî, Ebü Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-Gayb* (et-Tefsîru'l-Kebîr) Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Sühreverdî, Ebü Hafs Şihâbüddîn Ömer b. Muhammed b. Abdillâh b. Ammüye el-Kureşî. *Avâri-fü'l-Meârif (Tasavvufun Esasları)*. çev. H. Kamil Yılmaz-İrfan Gündüz İstanbul: Erkam Yayınları, 1990.
- Şimşek, Halil İbrahim. "Kıyâmet ve Alâmetlerinin Tasavvufî Tecrübe Açısından Yorumlanması". *Tasavvuf: İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 8/19, (2007), 123-142.
- Tarlan, Ali Nihat. *Hayâlî Bey Divânı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1975.
- Taşpınar, İsmail. "İslam Mistik Kaynaklarında Hz. İsa (a.s.) ile ilgili Anlatımlar." *Uluslararası İslam – Hristiyan Diyalog Sempozyumu*. 24-25. İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2005.

- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Ali b. Muhammed Hâmid el-Fârûkî. *Mevsû'atü Keşşâfî istilâhâtî 'l-fünûni ve 'l-ulûm*, ed. Refik el-Acem, thk. Ali Dahruc. Beyrut: Mektebetü-Lübnan, 1996.
- Tokâdî, Mehmed Emin. *Tevil-i Ehâdis-i Eşrât-ı Sa'a*. Çorum: Hasanpaşa Kütüphanesi, 832.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2002.
- Yavuz, Salih Sabri, "Mi'rac", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/132-135. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Mehdi" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 28/371-374. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Yaykan, Zeynep. *İslam Süfizmindedir Hz. İsa (a.s.)'ya Yaklaşım: Hz. Mevlânâ, Yunus Emre, Hacı Bektâş-ı Velî Örneği*. Konya: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Yılmaz, Yusuf Şevki. "İlme'l-Yakin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/137-138. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

EK.1

Şekil 1: Niyâzî-î Mısırî'nin Tefsîr-i Tekâsür Sûresi Adlı Risalesi

Kaynak: Niyâzî-î Mısırî, *Tefsîr-i Tekâsür Sûresi* (İstanbul: Atif Efendi Kütüphanesi, 1400), 23a.

Şekil 2: Niyazî-i Mısırî'nin *Tefsîr-i Tekâsür Sûresi* Adlı Risalesi

Kaynak: Niyazî-i Mısırî, *Tefsîr-i Tekâsür Sûresi* (İstanbul: Atıf Efendi Kütüphanesi, 1400), 24a-b.

Şekil 3: Niyazî-i Mısırî'nin *Tefsîr-i Tekâsür Sûresi* Adlı Risalesi

Kaynak: Niyazî-i Mısırî, *Tefsîr-i Tekâsür Sûresi* (İstanbul: Atıf Efendi Kütüphanesi, 1400), 25a-b.

Şekil 4: Niyâzî-i Mısrî'nin Tefsîr-i Tekâsür Sûresi Adlı Risalesi

Kaynak: Niyâzî-i Mısrî, *Tefsîr-i Tekâsür Sûresi* (İstanbul: Atıf Efendi Kütüphanesi, 1400), 26b.

TRANSKRİPSİYON

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla. Çoklukla övünme yarışı sizi kabir-
lere varıncaya kadar oyaladı. Hayır! Yakında anlayacaksınız. Hayır hayır! El-
bette yakında anlayacaksınız Hayır! Keşke kesin bir bilgiyle bilmiş olsaydınız!
Yemin olsun cehennemî mutlaka göreceksiniz. Nihayet o gün nimetlerden elbette
sorguya çekileceksiniz.”^[44] İlmel yakîn, ayne-l yakine varsa kabulde ayn-i cahîm
görünür. İlim ayn’a mübeddel olur. Ondan sonra naîmin sual cevabı lazım gelir.
Yani adalet etmiş de olsa ya naîme cevap nedir? İmam Yusuf (r.a) İlme-l yakînde
idi. İmam-ı Azam (r.a) ayne-l yakînde idi. Sual-i naîme bile cevap kadir değilim
diye feragat eyledi. Hak’tan gelen Hakk’a mâni olmaz sözü çok kimseleri mağ-
rur etmiştir. Kendisini ateşe atar haberi yok Hak’tan gelen Hakk’a mâni olmaz.
Ve yine suâl olunursa su üstünde yürümeye kadir misin diye? Acaba cevap verir
mi? Nitekim Hz. Muhammed (s.a.v) suâl eylediler ki İsa (a.s) su üstünde yürür
batmaz derler, gerçek midir? Saadetle buyurdular ki “Yani cevap buyurdular ki
gerçektir, eğer İsa’nın yakîni dahi ziyade olaydı havada dahi yürürdü batmaz-
dı.”^[45] İmdi Hak’tan gelen Hakk’a mani olmaz ve yine su üstünde yürümek ge-
rektir. Eğer sözü hak ise suya batmaz. Batar ise kizb-i zahir olur. Su üstünde yü-
rümeye Mısrî kadir değildir. Kande (nerede) kaldı havada yürümek. Haddini bilen
ve sınırı aşmayan kişiye Allah rahmet etsin). İsa’nın evvel hali göklere suudunda
idi. Acayip değildir. Nuzûlünde kemal-i ilmi esmadır. “Ve Ademe bütün isimleri

[44] et-Tekâsür 102/1-8.

[45] Niyâzî-i Mısrî, *Tefsîr-i Tekâsür Sûresi* (İstanbul: Atıf Efendi Kütüphanesi, 1400), 23a.

öğretti."[46]şahittir. Bunu tebliğ ile me'murdur. Rasül-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem dava-i sahihalarında esdaktır. Miracı cismanisi şahidi adlıdır. İki saatte nice bin yıllık seyr-u sulûk'e Kuranca müsbettir. Köprünün 3428 Süleyman'ı katil olduğu vaktidir dediği elhamdülillah-i Teâlâ risale-i hazretiye kevnüküllü yoktur. Olmuş idi bugüne musâdîf düştüğü ve ol risale-i azizin vaktinde fazl add olduğu mısıryete fahr yeter iki cihanın devleti sizin olsun bizim ol herc ve katilden haberimiz yok idi herc ve katil o gün istima olundu gelenlerden derviş Hasan bugün haber verdi ki Süleyman ağayı boğazlamışlar diye. Risale ise dün söylenmiş idi.^[47] Elhasıl Süleyman Cuma günü gitti sebt günü idi. Kafir olunmuş diye istima olundu. Bugün katil olduğu bunda istima olduğu tulu ve şems güneşin batıdan doğması dört mana üzeredir. Evvelki manası eşrât-ı saatin birisi gün mağribten doğduğundadır. İkinci manası insanın mevtine karîb oluncaya dek günü mağribdedir. İmanı ve tevbesi ve istiğfarı kabul olur. Günün henüz mağribden doğmamıştır. Ol vakt ki ruhu bedenden mufarakat eyleye. Ol vakit günü mağribden doğmamış olur, ölürlen ettiği istiğfar ve tövbesi kabul olmaz. Üçüncü manası herkesin zenbi hâkim huzurunda ispat olmadıkça ol kimse muâheze olunmadığı mağfur olduğudur. İspat oluncaya deyin günü mağribindedir tövbesi makbul olur ispat olduktan sonra inkâr ve tövbe ve istiğar nefi' vermez. Eğer zenz hakk-ı abd ise rızay-ı hasma muhtaçtır. Ya afv veya ihkak-ı hak lazım gelir. Tövbe ile olmaz eğer zenz hakkullah ise ve had lazım ise icrayı hak etmek hâkim üzerine vacip olur.^[48] Gerek had ve gerek katil ve gerek tazir icrası vacip olur. Bâde-l muaheze nedametin ve tövbenin ve istiğfarın nefi' olmaz. Dördüncü manası budur ki: Ahir zamanda deccal laîn şer-i şerîfi bilkülliyye yeryüzünden kaldırmaya sa'y eder. Ol kadar olur ki zulüm ile âlem muzlamter olur. Şöyle ki ay ve güneş tutulmuş gibi olur şemsi şerîat gurub eder ol vakit ki hazreti mehdi zuhur ede. Şer' güneşi mağribden yine tulu eder. Mehdi zuhur edinceye dek bir kimse hamıyyeti diniyede musır olup kalırsa mehdi zuhur edip hak zahir oluncaya değin elinden fırsat gittikten sonra getirdiği iman ve tövbe ve istiğfar bir torba samana değmez. Zira Ankâs bu hususta şöyle demiştir: Kim ki malum olan eceli gelirse ve günahları bağışlanmamışsa muhakkak ki tevbe kapısına yüz çevirmiştir, şayet her şeyin farkındayken ve sağ salimken iman etmediyse işte o zaman onun için güneş batıdan doğmuştur ve o vakit ettiği iman ona fayda vermez çünkü Allah ü teâlâ kişinin canı boğazına gelmeden tövbeleri kabul eder. Güneşin batıdan doğması ne vecihle olur denirse kaynatamın şems mağribden nice tulu ettiği beyan olunsun sairesini dahi ona kıyas eyle ki haddi şühud ikidir veya devirdir ama buna nazar eden kaç şahit vardır? Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla "*Ona tam şeklini verip ruhumdan üflediğim vakit hemen onun için secdeye kapanın*"^[49] [50] El-esma bila zevat-il me-

[46] el-Bakara 2/31.

[47] Niyazi-i Mısri, *Tefsîr-i Tekâsür Süresi* (İstanbul: Atif Efendi Kütüphanesi, 1400), 24b.

[48] Niyazi-i Mısri, *Tefsîr-i Tekâsür Süresi* (İstanbul: Atif Efendi Kütüphanesi, 1400), 24a.

[49] Sâd 38/72.

[50] Niyazi-i Mısri, *Tefsîr-i Tekâsür Süresi* (İstanbul: Atif Efendi Kütüphanesi, 1400), 25b.

tin kaynatam ibtida geleli bugün aded budur 324-3345 onlular hariç 240 ونفخت في من روي 543 545 esmau-l metin elifiyye 3 ve tekli tekrarlar 4 kaynatam mahfi geleli yarın aded budur. Üçüncü şahid dahi bugelecek şahit du (iki) zevatiledir له اذا سويته ونفخت فيه من روي فقعو له 3040 3047 ذ ت خ ت ف alt noktalar ile yedidir. Kaynatam poyrazın mezarına gireli bugün aded budur Dördüncü şahid dahi bu gelecektir. سويته و نفخت kaynatam poyraz, oğlunun mezarına gireli bugün aded budur 1623+24=1647 el-metin hakeza ذ تي خي لي 1443 beşinci şahid dahi budur ونفخت سويته و نفخت 1623+24=1647 el-metin hakeza ذ تي خي لي 24 kaynatam halil ağa oğlunun mezarına gireli bugün aded budur. Altıncı şahid budur. اذا سويته و نفخت فيه من روي. isimlerin hemzesi bila zevat-il metin şeddeli 758 – 759 kaynatam dördüncü kere ispatlı ve sabitli olup babasının mezarına gireli bugün aded budur. Yedinci şahid budur اذا سويته kaynatam biraderi Ahmet çebe geleli bugün aded budur. Ey kuri deccali zalim işte tesviye budur bu kadar âdad bir ayette bu güne geldiği tesviyedir (delildir). Bir ayetten bu kadar i'caza sizin fusahanız kadir olur mu? Sekizinci şahid budur اذا سويته و نفخت فيه من روي فقعو له 2345 elifli isimler zatlarıyla beraber tamamı. Kaynatam ibtida geleli bugün aded budur deyu tafsil olunsun. سين واو يا نا ها واو نون فا خا. asla ve kata ne ziyadesi var ve ne noksanı var hesap edin zalimler sekiz ay köprü Kurân Azim كتاب مبین 2445 “Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitap-tadır.” davasını isbat eyledi. Kurân'ın kuranlığı ispat oldu gelin siz dahi islamınızı ve imanınızı ispat edin. Bugünkü yazılanlara sairini kıyas edin Vucûhu esmay-ı Kurâ'n'a malum olmadık bir şey yoktur ratb ve yabisten murat ruh zevil ervahta ve cematatta Kur'ân-ı Azîm'in malumu olmadık bir şey yoktur demektir.

[51] Niyâzî-i Mısırî, *Tefsîr-i Tekâsür Süresi* (İstanbul: Atıf Efendi Kütüphanesi, 1400), 25a.

[52] el-En'âm 6/59.

[53] Niyâzî-i Mısırî, *Tefsîr-i Tekâsür Süresi* (İstanbul: Atıf Efendi Kütüphanesi, 1400), 26b.